

Předkládáme čtenářům první z původních článků zahraničních autorů. Není náhodou, že jde o autory Antona J. Jansena a Hanse Hetsena, zkušené vědecké pracovníky z Wageningenu v Nizozemsku, s nimiž nás pojí pouto dřívější spolupráce. Pro nás má článek o budoucnosti zemědělství v rámci Evropského hospodářského společenství o to větší význam, že je psán z hlediska sociálně ekonomického i z hlediska rozvoje životního prostředí a bere v úvahu všechny aspekty moderního plánování.

Je zřejmé, že podobné práce nejsou pro nás zvláště „čtivé“, neboť nám prezentují nové přístupy ke známé problematice. V souvislosti s tak často opakovanou evropizací je však třeba poznat názory na existující vývojové trendy v zemědělství s přihlédnutím ke krajině a životnímu prostředí v dnešní integrující se Evropě, abychom si uvědomili styčné plochy související s naší vlastní problematikou. Zjistíme, že máme s rozvíjenými průmyslovými zeměmi více společného než se nám to podle povrchních novinových zpráv jevílo. S některými představami autorů se nebude čtenář chtít ztotožnit, jiné se ovšem asi naprosto kryjí s přístupem našich vědeckých pracovníků.

H. Schimmerling

ZEMĚDĚLSTVÍ A PROSTOROVÁ ORGANIZACE V EVROPĚ

A. J. Jansen, H. Hetzen

JANSEN, A. J. - HETSEN, H. (Agricultural University, Wageningen): *Zemědělství a prostorová organizace v Evropě*. Sociol. Zeměd., 26, 1990 (2): 107—118.

Budoucnost zemědělských oblastí v Evropě je jak v socioekonomické, tak v prostorové perspektivě týkající se životního prostředí široce závislá na budoucí organizaci a umístění zemědělské výroby. Toto pojednání je zaměřeno na vzrůstající oblastní diferenciaci v rozvoji zemědělství a její následky pro socioekonomický vývoj a kvalitu životního prostředí a krajiny v oblastech EHS. Diskutuje se o tom, že v počátečním stadiu je fyzické plánování v evropském rozsahu nezbytným politickým nástrojem při kontrole vyrovnanějšího vztahu mezi zemědělstvím, oblastním vývojem a životním prostředím. Plánování vyžaduje předvídaní budoucí prostorové organizace území EHS. Takováto představa dosud chybí. Podle našeho názoru vyžaduje navrhování takovéto představy zásadní diskusi o výběru mezi segregací a integrací.

zemědělství v Evropě; prostorová organizace; diferenciacie oblastní; životní prostředí

Další evropská integrace vyžaduje koordinované a jednotné fyzické plánování v evropském rozsahu. Toto plánování je až dosud ve stadiu zrodu. Tento článek přibližuje zkušenosti se zemědělským a fyzickým plánováním v Nizozemsku. Je to překlad pojednání uvedeného při každoroční konferenci o fyzickém plánování v Nizozemsku (Physical Planning Discussion Days, Utrecht 11. — 12. května 1989) a na třetí konferenci AESO v Tours (Francie) v listopadu 1989.

Tento článek je zaměřen na vztah mezi zemědělstvím a prostorovou organizací. Změny v povaze a objemu zemědělské produkce po staletí přetvářely a modelovaly životní prostředí (krajinu) členských států

Evropských společenství a přispívají k další integraci. V posledním desetiletí byly tyto změny silně ovlivňovány prováděním společné zemědělské politiky (The Common Agricultural Policy — CAP), zatímco prostorové důsledky byly dosud v nejlepším případě sledovány na vnitrostátní úrovni. Nedávné bruselské studie metod a postupů ukazují větší uvědomění si prostorových účinků minulé a budoucí zemědělské politiky. Toto větší uvědomění se však především zdá být podníceno starostmi Evropské komise o rozpočtové důsledky takových postupů (EEC 1985).

Termín „prostorová organizace“ zde zastupuje jak předmět fyzického plánování — fyzické životní prostředí, protože je využíváno a transformováno za účelem společenského jednání — tak politické jednání, jakým je z tohoto hlediska „fyzické plánování“ (Hidding a Kleefmann 1989). Cílem fyzického plánování (používání nejnovější nizozemské definice) je dosáhnout „nejlepší možné vzájemné adaptace prostoru a společnosti ke společenskému prospěchu“. V tomto pojednání se zaměřujeme na dva hlavní společenské zájmy, oba silně ovlivněné rozvojem zemědělství: vyrovnaný regionální rozvoj a snesitelné životní prostředí. Zároveň věnujeme obzvláštní pozornost zemědělským oblastem v ES a jejich budoucnosti.

TRENDY V ZEMĚDĚLSKÉM VÝVOJI

Při diskusi o možném návrhu politiky evropského fyzického plánování je člověk především postaven proti ohromné různorodosti prostorových struktur uvnitř ES. Tato diferenciací plyne jak z velké rozmanitosti ve fyzickém životním prostředí, tak z proměnlivého historického vývoje evropských krajín a s nimi spojeného společenského dění. I politika tak jednotná jako CAP měla z tohoto důvodu široce se vychylující prostorové a společenské následky v různých částech ES.

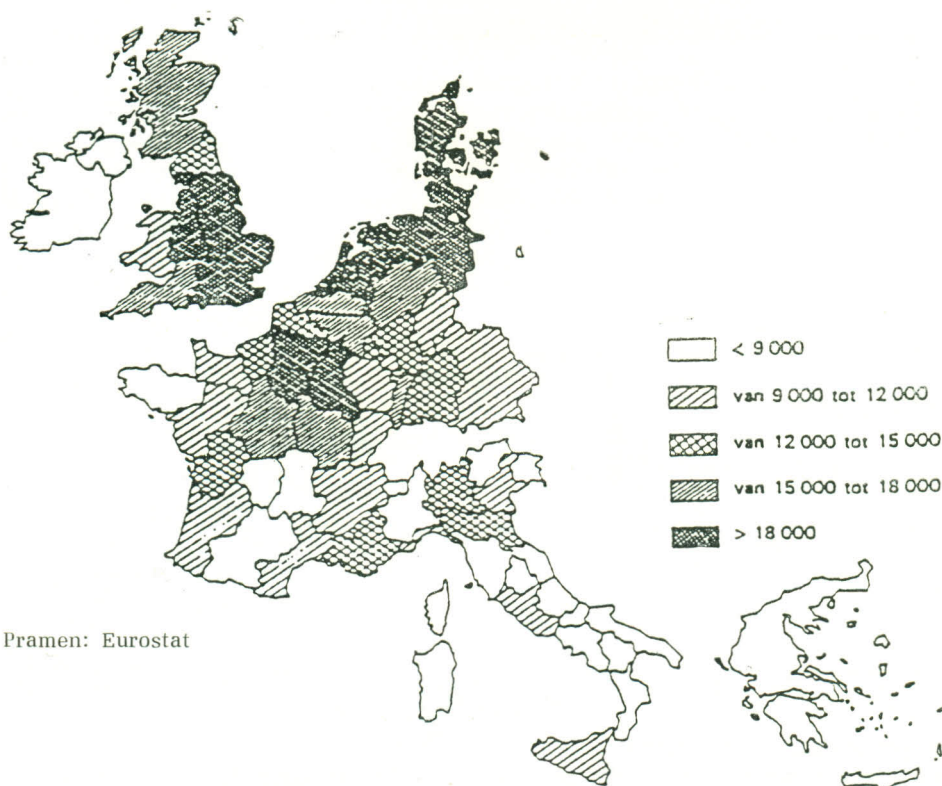
Různorodost v zemědělském vývoji v Evropě je způsobena především velkými regionálními odlišnostmi v produktivitě. Obr. 1 ukazuje produktivitu zemědělské práce, měřené v ECU za plnou pracovní dobu v jednotkovém čase za rok 1982. Vedle vysoce rozvinutých (třebaže měřeno jednostranným měřítkem) oblastí, jako je např. Nizozemsko, nalézáme také málo rozvinuté oblasti, které se zdají být zhuštěny na okraji ES.

Produktivita práce (obr. 1) je výsledkem dvou faktorů:

- intenzity zemědělské výroby, vyjádřené jako hodnota hrubého produktu v ECU na hektar;
- rozsahu zemědělské výroby, vyjádřené počtem hektarů za jednotku plné pracovní doby.

Na obr. 2 se objevuje velká různorodost typů zemědělského vývoje, úroveň zemědělského rozvoje (jak ukazuje obr. 1) vyplývající z široce kolísajících kombinací intenzity a rozsahu produkce¹⁾. Malý rozvoj může

¹⁾ Při studiu těchto a následujících grafů by se mělo vzít v úvahu to, že zahrnuté statistické jednotky (regiony) jsou často velmi široké a regionální indikátory tudíž mohou skrýt značné rozdíly na nižším rozsahu. To se týká například Nizozemska. Zde nacházíme na jedné straně regiony, které kladou důraz na zvětšení rozsahu (severní provincie), a na druhé straně regiony charakterizované silnou intenzifikací (západní provincie — skleníkové zahradnictví a jižní provincie — bio-průmyslové farmy — Hetsen a Hidding 1987). Tato rozdílnost v rozvoji má také odlišné účinky. Vyloučení lidské práce v zemědělství na severu se přidalo k problému regionálního rozvoje, zatímco intenzifikace na jihu zapříčinila závažné problémy životního prostředí. Tato poslední poznámka nás přivádí k prostorovým aspektům zemědělského vývoje.

Pramen: Eurostat

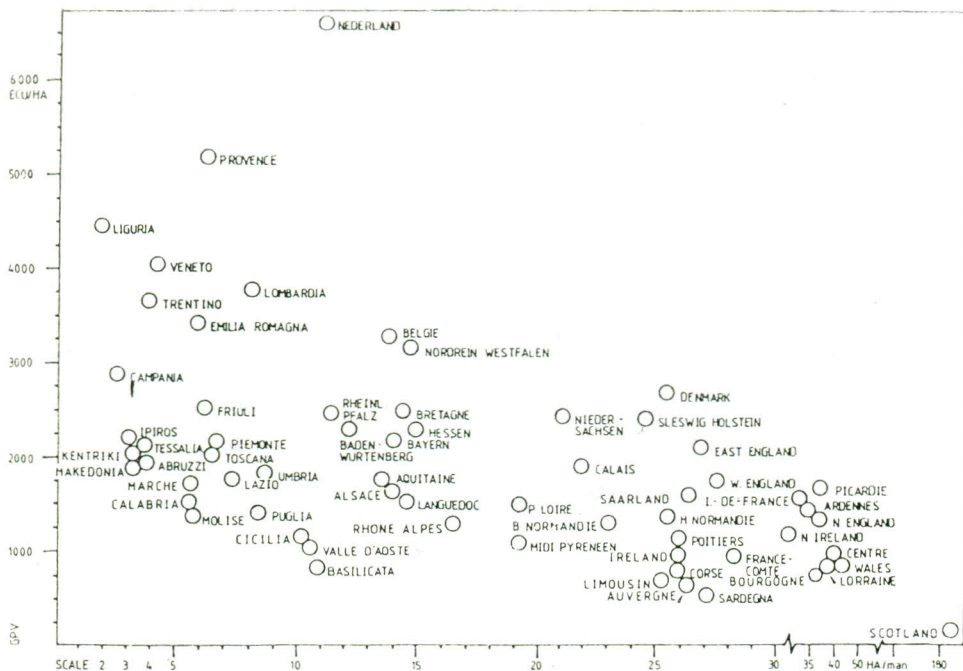
1. Produktivita práce v zemědělství v ECU za plnou pracovní dobu (1982) — Labour productivity in agriculture (1982)

být výsledkem nízké intenzity nebo malého rozsahu, nebo kombinace těchto dvou faktorů. Vysoce rozvinuté regiony mají rozvinutý alespoň jeden z těchto faktorů, ačkoliv je nutno poznamenat, že kombinace „velkého rozsahu“ a nízké intenzity obecně neurčuje vysokou produktivitu.

Obr. 1 a 2 ukazují stav v roce 1982 a 1983. Produktivnost zemědělství se stále mění podle vlivů dvou procesů, intenzifikace a zvětšování rozsahu. Tyto procesy mohou v některých případech pokračovat opačně — extenzifikací a zmenšováním objemu produkce. Zároveň mohou tyto postupy značně kolísat od regionu k regionu v rychlosti (i u různých podoblastí nebo kategorií farem).

Při další diskusi vycházíme z práce van der Ploega (1988). Postupy intenzifikace a zvětšování rozsahu se neřídí jednotným modelem. Rozličné kombinace produkčních faktorů (půda, strojní park, další inputy, práce a kapitál) jsou rozhodující. Diferencující úlohu hrály zemědělské postupy, ačkoliv celkově stimulovaly náhradu práce kapitálem a další integraci farem.

Van der Ploeg (1988) tedy rozlišuje dva typy intenzifikace farem: — zvýšením nebo udržením kvality zemědělských produktů (které tudíž umožňují vyšší cenu např. za speciální výrobky) pomocí většího vkladu kvalifikované práce na úrovni farmy;

Pramen: Meeus et al. (1988)

2. Intenzita a rozsah zemědělské produkce (1983/84) — Intensity and scale of agricultural production (1983/84)

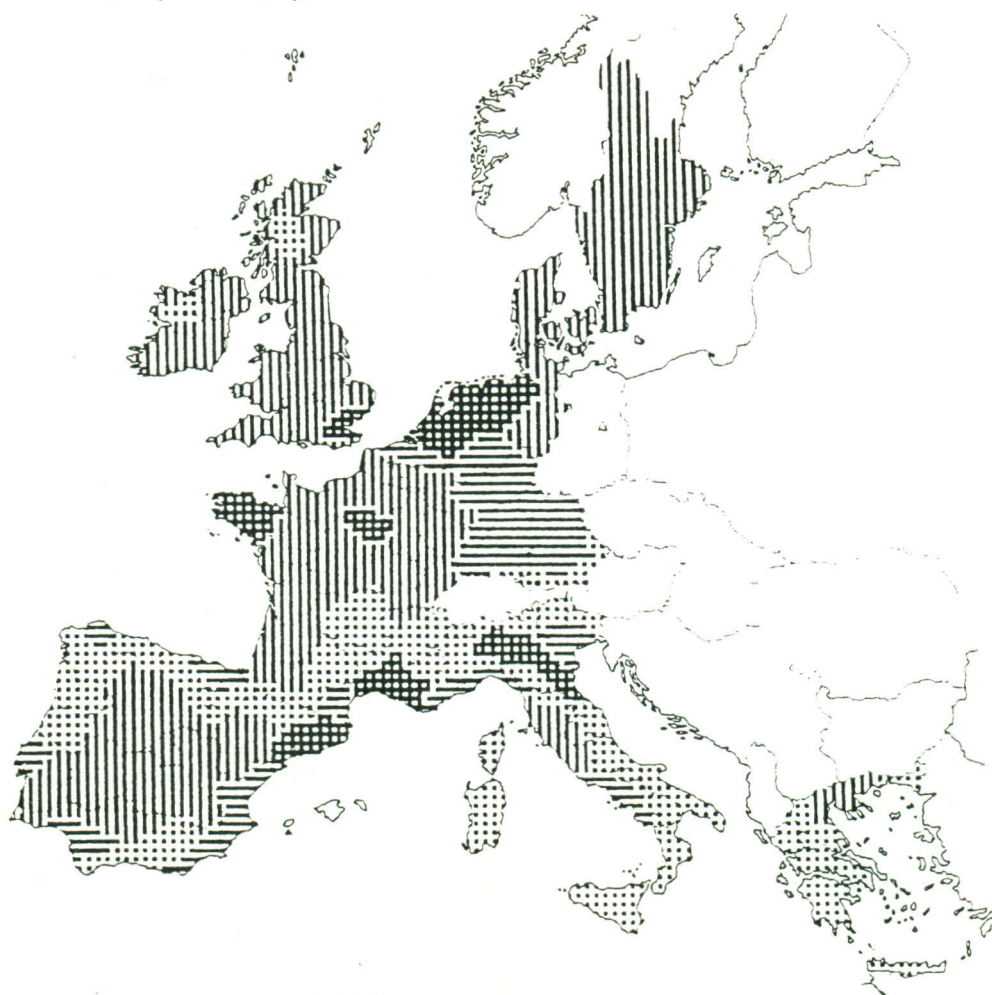
— rozvinutím faremních systémů a výrobní techniky, často odvozených a získaných od průmyslových podniků a výzkumných ústavů, které dovolují vyšší výrobu na hektar a jednotku práce (v tomto případě také van der Ploeg hovoří o vědecké intenzifikaci, což je v protikladu k intenzifikaci založené na dovednosti v prvním případě).

Kombinaci „vědecké intenzifikace“ s dalšími způsoby růstu rozsahu produkce (např. možnosti chovat velké množství zvířat v moderních bio-průmyslových systémech) uvádí van der Ploeg jako *industrializaci*. Velký rozsah produkce na úrovni farmy zde vyplývá (a nezbytné je rozšíření) z možnosti zpracování a komercializace zemědělských produktů. Industrializace zemědělské výroby také v mnoha případech vedla k vytváření tzv. zemědělsko-obchodních komplexů (Maas 1984).

Zvětšování rozsahu všeobecně vede k likvidaci „okrajových“ farem a k novému rozdělování jejich půdy stávajícím farmám. V kombinaci s pokrokem mechanizace a automatizace výrobních postupů to má obecně za následek rychlejší snížení potřeby lidské práce na farmě. A konečně existují ty oblasti, kde postupy intenzifikace anebo zvětšení rozsahu jsou dostačující pro udržení průměrných příjmů ze zemědělství na přijatelné úrovni. Tady si můžeme často všimnout „venkovského exodu“ (hromadného odchodu), a to v dvojím smyslu: jako odchod ze zemědělské půdy a ústup lidské práce ze zemědělské výroby. V těchto regionech můžeme mluvit o vytlačování zemědělské výroby na okraj.

Uvnitř ES se obecně kryje s těmi oblastmi, které jsou označovány jako „fyzicky handicapované“.

Obr. 3 uvádí regionální diferenciaci v zemědělském vývoji ES. Porovnání s obr. 1 ukazuje, že procesy intenzifikace, zvětšení rozsahu, industrializace a vytlačování na okraj se ve skutečnosti rozcházejí jak v tempu, tak ve výsledku. Například zemědělství Bretaně, jež nepochybně podstupuje proces industrializace, se ještě, pokud se díváme na produktivitu, daleko opoždí za Nizozemskem. To vyjadřuje, že kombinovaný proces intenzifikace a zvětšení rozsahu mělo za následek pozdější začátek v Bretani (viz obr. 2).

TYPES OF DEVELOPMENT-PATTERNS (INDICATIVE)

INTENSIFICATION

INDUSTRIALISATION

NO DATA

MAP 4

INCREASE OF SCALE

MARGINALISATION

© 1988 Meeus et al. - based on data from Meeus et al.

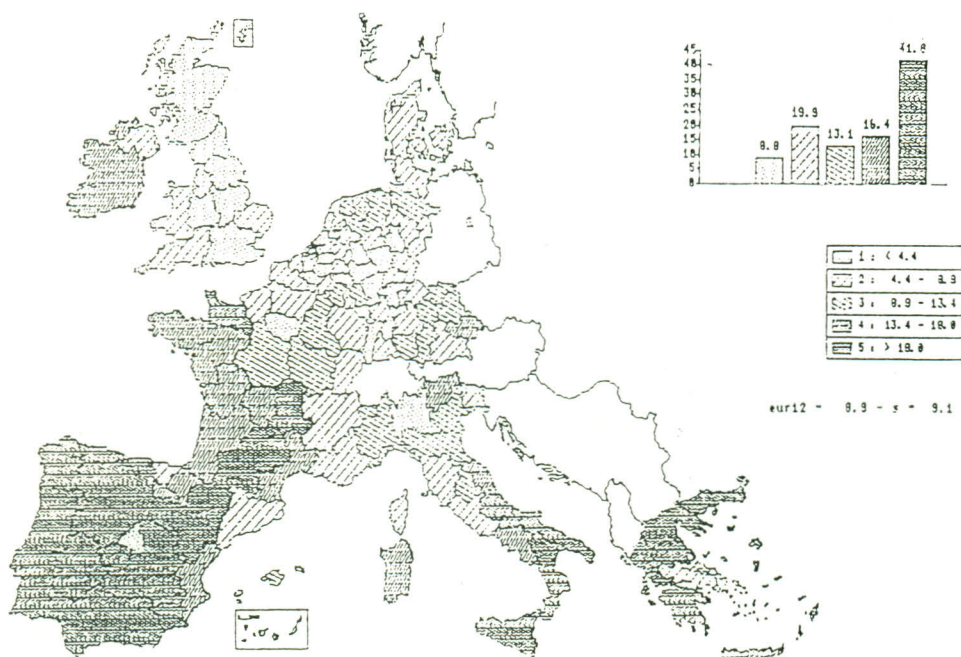
Pramen: Meeus et al. (1988)

3. Typy zemědělského rozvoje — Types of agricultural development

Zemědělství a regionální vývoj

Obr. 4 a 5 (EEC 1987) nám umožňují vytvořit si závěry týkající se spojení mezi zemědělským a regionálně ekonomickým vývojem.

Obr. 4 ukazuje podíl zemědělské populace z celkové aktivní populace. V těch regionech, kde podíl leží nad průměrem ES (13,4 %), obje-
vujeme 58,2 % celkové zemědělské populace. Obr. 5 uvádí index regio-
nálně ekonomického vývoje, složený z různých proměnných²⁾. Pokud
průměr ES = 100, žije 42,7 % celkové populace ES v relativně „zaosta-
lých“ regionech (EEC 1987). Když nyní porovnáme obrázky 1, 3, 4 a 5,
objeví se přibližná korelace mezi úrovní regionálního a zemědělského
vývoje. Jestliže mluvíme ve velmi všeobecných termínech, pak méně vy-
vinuté oblasti ES (většinou situované na „okraji“) jsou oblasti s relativ-
ně vysokým procentem populace aktivně hospodařící v zemědělství, s nízkou
produktivitou práce (a proto i s nízkými příjmy ze zemědělství) a se
zemědělským vývojem charakterizovaným zvětšováním rozsahu nebo vy-

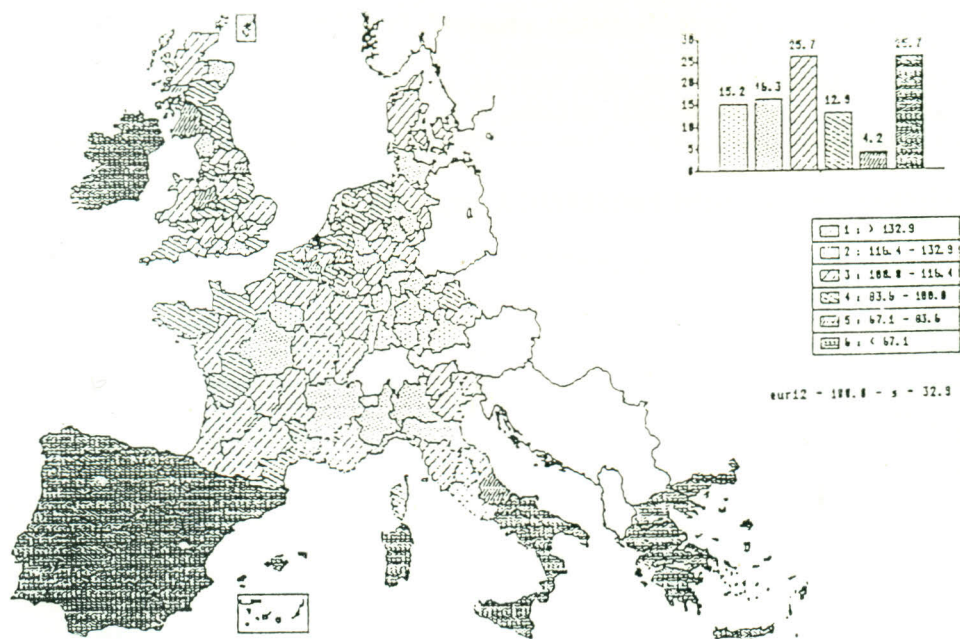

Pramen: EEC [1987]

4. Procento zemědělské populace z celkově aktivní populace (1984) — Percentage of agricultural in total active population (1984)

²⁾ Index regionálního vývoje je složen z tříletého průměru tří standardizovaných pro-
měnných:

- hodnota hrubého produktu v paritách národní kupní síly na pracovníka
- hodnota hrubého produktu v přepočítacím kursu (ECU) na obyvatele
- poměr nezaměstnaných

Pramen: EEC (1987)

5. Index regionálního vývoje (1984) — Regional development index (1984)

tlačováním na okraj [a někdy oběma]. Uvnitř těchto regionů nemůže být vyloučena lidská práce ze zemědělství ve větším rozsahu, dokud jak zemědělskému, tak nezemědělskému vývoji brání špatné infrastruktury, nízká úroveň výchovy, nízký stupeň urbanizace a absence průmyslu, který má vztah k zemědělství, a obchodních cest³⁾.

CAP přispěla k dalšímu odklonu v úrovních regionálního vývoje napomáháním těm oblastem, které již započaly s rozvojem zemědělství a měly lepší výchozí polohu v regionálně ekonomickém smyslu (EEC 1981)⁴⁾. Částečné opuštění této politiky, obzvláště podpory snižování cen, by se nemělo odrazit u slabě rozvinutých oblastí, protože jejich značná zaostalost je handicapuje v očekávaném zostřujícím se soutěžení mezi zemědělskými regiony (Strijker 1987).

Tím byl předložen nástin důležitého problému, aby mohl být řešen budoucím regionálním a fyzickým plánováním v ES. V rámci další evropské integrace se považuje za nežádoucí velká rozdílnost v zemědělských příjmech a regionálním rozvoji, obzvláště proto, že by také mohla překážet uskutečňování takovéto integrace (Meester a Strijker

³⁾ Musíme varovat před přílišnou, dalekosáhlou generalizací. Detailnější porovnání obr. 1 a 5 ukáže, že existují také výjimky z „pravidla“ strohé korelace mezi zemědělským a regionálním vývojem. Zde bychom mohli odkázat na již zmíněné případy Bretaně a severní části Nizozemska.

⁴⁾ Strukturální zemědělská politika, většinou přenášena na národní úroveň, má také větší důležitost v některých částech ES. Od roku 1950 bylo v Nizozemsku hluboce „reorganizováno“ kolem 1 mil. hektarů (polovina celkové zemědělské plochy), ačkoliv v jiných zemích byl dopad rozvoje půdy a nového rozdělení hospodářství daleko méně důležitý.

1985). Prognóza „problémových prostor“ je dále zatemněna, protože se zde očekává vzrůst aktivní populace o 1 % za rok, tzn. dvakrát rychleji než je průměr ES. Tento růst nemůže být úplně kompenzován emigrací. Dokonce je možno položit otázku, zda by další koncentrace populace a ekonomická aktivita ES byla příznivá z hlediska fyzického plánování.

ZEMĚDĚLSTVÍ, ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ A KRAJINA

Strukturální změny v zemědělství, jak byly popsány, vedly k drastickým změnám krajiny v celé Evropě, i když se ve svém dopadu lišily (Meeus a kol. 1988). Když hovoříme o „krajínách“, měli bychom si uvědomit, že to jsou kulturní krajiny, v nichž jsou jak hodnoty krajiny, tak hodnoty přírody těsně spojeny s odvěkým vývojem agro-ekosystémů. To znamená, že také v „okrajových“ oblastech, kde je zemědělství „pouze“ ponecháno vlastnímu osudu nebo drasticky rozšířeno, může krajina utrpět značnou škodu: erozi v horských zónách, zhoršení ekosystémů spojených s tradičními formami zemědělství, zničení prvků krajiny, jakými jsou terasy, dobytčí cesty nebo napajedla, a ne v neposlední řadě i malé osady. Zvětšování rozsahu má často za následek zmizení krajinných prvků, jakými jsou živé ploty a strouhy, ale také menší přístupnost (viz boj o zachování veřejných stezek v Anglii). Přechod na formy monokultur (nebo event. hledisko „produkce biomasy“) ukončí vyrovnávání krajiny v širokém rozsahu a mizení biotopů a může být doprovázeno jevem, jakým je půdní eroze, kontaminace vody a znečištění ovzduší např. nadměrným spalováním slámy).

V oblastech charakterizovaných zemědělskou intenzifikací, obzvláště průmyslového typu, se kromě zmíněných efektů vyskytují vážné jevy ničení životního prostředí (znečištění půdy, vody a ovzduší). Ačkoliv v nizozemské oblasti intenzivního zemědělství se s nimi vypořádaly, byly podobné problémy zaznamenány v údolí Pádu, v Bretani a v některých intenzivních enklávách kolem Středozemního moře. Zde je možno pozorovat, že (zvláště uvnitř škály různých rozvojových projektů v jižní Evropě) byly někdy katastrofální „transformace“ tradičních agro-ekosystémů financovány z Evropského fondu pro regionální rozvoj.

PROSTOROVÝ „LEITBILD“ (VŮDČÍ MODEL) PRO ZEMĚDĚLSKÝ VÝVOJ

Uvnitř ES se objevují tři typy regionů:

1. Regiony charakterizované vytlačováním zemědělské výroby na okraj nebo její extenzifikací. Tyto oblasti v sobě zahrnují zhruba polovinu území ES a mohou být připočteny k těm, které se opožďují za regionálním vývojem (jestliže jejich ekonomická situace není ve skutečnosti dále zhoršována). Většinou jsou charakterizovány „venkovským exodem“ a celkovým zničením kulturní krajiny.

2. Regiony charakterizované zvětšováním rozsahu zemědělské výroby, někdy v kombinaci s intenzifikací pěstování některých plodin (např. plochy orné půdy v Nizozemsku obhospodařované systémem tří plodin: pšenice, cukrovky a brambor). Přizpůsobení zemědělské technice ve velkém měřítku zde vede k vyrovnávání krajiny a zvláště v případech intenzifikace (pesticidy, herbicidy) ohrožuje kvalitu životního prostředí.

V případech, kdy zemědělství přechází pouze na ekonomickou činnost, jak v rozsáhlých částech Pařížské pánve nebo severního Nizozemí, má snížení potřeby lidské práce v zemědělství a likvidace mnoha farem negativní dopad na životaschopnost venkovských osad, podobně jako u předcházejících typů regionů.

3. Regiony charakterizované koncentrací a intenzifikací ve velkém rozsahu, tj. industrializací zemědělské výroby. U těchto regionů nejčastěji zaznamenáváme vysoký stupeň regionálně ekonomického vývoje a urbanizace a často jsou situovány v „oblastech středu“ ES. V těchto regionech je, nehledě na ničení krajiny a přírody, značné znečištění životního prostředí, které je předmětem rostoucího zájmu.

Plánování budoucí prostorové organizace Evropy vyžaduje ovšem další analýzu diferenciací v uvedených prostorových problémech. V první řadě se však požaduje představa o budoucích vztazích mezi zemědělskou produkcí, regionálním vývojem a zachováním a obnovou životaschopného životního prostředí. To je obzvláště nutné z hlediska „zvrátového trendu“ v zemědělském vývoji (při konfrontaci ES s nadprodukcí), velkých rozdílů v regionálním vývoji a sociální péči v ES a alarmujících skutečností, které se týkají pokračujícího zhoršování našeho fyzického životního prostředí. Takováto představa, která by ovšem vyžadovala zásadní politické řešení a základní politické změny, v současné době chybí⁵⁾.

Uvedené argumenty pro možnost „vize“ budoucí prostorové organizace Evropy musí být zhodnoceny. Za poslední století byla zemědělská produkce „extenzifikována“ (a stažena) do okrajových prostor a „intenzifikována“ (a koncentrována) do střední oblasti ES. Avšak zemědělství zůstalo funkční formou využití půdy ve všech oblastech, a dokonce v okrajových oblastech byly zemědělské zájmy chráněny například proti přednostnímu přidělování půdy pro zachování přírody a rozvoj turistiky, nebo dokonce lesnictví.

Jednou z velkých otázek dnešního hodnocení „zvrátového trendu“ je, zda a jak mnoho by se měla zemědělská výroba omezit a kde by k tomu mělo dojít. Skupiny zabývající se zemědělstvím, např. v Nizozemsku, obhajují omezení zemědělství v „okrajových“ oblastech, přičemž prohlašují, že v „nejefektivnějších“ produkčních oblastech by to bylo „antiekonomické“. Jiní trvají na tom, že by to znamenalo poslední úder pro ekonomiku (malé obce) ve většině „méně vyvinutých“ oblastí (jak uvádí i zmocněnec ES). Další uvádějí, že omezení zemědělské výroby v nejproduktivnějších oblastech je účinnější (protože cílem je zmenšit výrobu) a společensky méně nákladné (protože jsou zde dostupná náhradní zaměstnání).

⁵⁾ Naše volání po speciální představě nachází podporu v naléhavé žádosti o nový pohled na regionální vývoj, který vyslovila nizozemská členka Evropského parlamentu paní D'Ancona na konferenci v Utrechtu. Volně přeloženo, řekla: „Procento evropského rozpočtu, které je vyčleněno na sociální a regionální politiku, stoupne daleko nad současných 19 %. Avšak nehledě na to, měl by být způsob, jímž jsou tyto peníze utráceny, založen na rozdílu od nynější praxe na lepším pochopení vývojového procesu, a co je ještě důležitější, měl by odrážet předpoklady a cíle stanovené pro požadovaný rozvoj.“ A pokračovala: „Je absurdní, že v ES byly některé myšlenky, které se toho týkaly, obtížně a zdlouhavě rozvíjeny; že se pokračovalo v určování regionálního vývoje v souvislosti s doháněním nedostatků; že dosud není žádná vlastní představa o regionální diferenciaci a specializaci v evropských souřadnicích“.

Tento příklad ukazuje, že prostorová představa (nebo „Leitbild“) nemůže být pro evropské fyzické plánování oddělena od vize budoucí struktury zemědělství v ES, v němž tvoří budoucí rozdělování zemědělské výroby centrální problém. (Podle hlediska „zvrátového trendu“ můžeme očekávat přenesení politických směrů z trhu na strukturu, a také CAP nemůže dále pracovat bez takovéto strukturální představy.) Nizozemské zkušenosti nás učí, že pokud se takováto představa o zemědělské struktuře neobjeví, je vážně ohrožena prostorová představa.

Až dosud neexistuje žádná představa o budoucí struktuře evropského zemědělství; známý Mansholtův plán nikdy nepřekročil fázi prvního pokusu v tomto směru. Z tohoto hlediska se zdá rozumné (i když ve své době odvážné), že první pohyb se provádí z úhlu fyzického plánování, které by případně mohlo být podnětem pro tvorbu „sektorovějšího“ pohledu na zemědělský vývoj. Nedávné vládní studie v Nizozemsku, včetně Strukturální studie zemědělství ukazují, že to není naprosto utopické, ačkoliv diskuse je daleko od úplnosti.

V této souvislosti je snad zajímavé poukázat na pokus o dosažení budoucího obrazu Evropy, který probíhal před 15 lety. V té době se asi 250 Evropanů (z téměř všech zemí ES, včetně Irska a Řecka) zúčastnilo výzkumného projektu Agriculture 2000 (Jansen 1975). Hlavním tématem diskuse v tomto projektu bylo umístění a funkce zemědělství v budoucí evropské společnosti. Z diskuse vyplynulo vyhlášení čtyř budoucích představ, které mohou být rozděleny do dvou alternativních návrhů.

V jedné ze čtyř představ se navrhuje soustředit zemědělskou produkci do těch zemědělských produkčních oblastí, které dovolují maximální produkční účinnost v mezích limitních podmínek ochrany životního prostředí. Zbývající půda by zhruba plnila funkci „krajiny“ — budoucí rekreační oblasti prosperující evropské populace. Všechny tři další představy obhajují integraci (nebo v některých případech revizi současné formy integrace) zemědělských činností uvnitř národních ekonomik a nad všemi regionálními ekonomikami. V závislosti na podmínkách, které nabízí každý region, by to znamenalo spojování zemědělských a nezemědělských činností na hospodářské úrovni. V jedné z těchto tří představ je tudíž zemědělství překřtěno na „geokulturu“, což v sobě zahrnuje to, že zemědělské činnosti „budou často vzájemně spojovány s průmyslovými činnostmi a službami, jakými je zpracování zemědělských produktů, rekreace a turistika, vzdělávání, tvorba krajiny, uchovávání půdních a vodních zdrojů, ochrana zvěře apod. (Jansen 1975). Hlavním cílem všech tří variant je optimální a udržitelné využívání regionálních zdrojů jak ve fyzickém, tak v socio-ekonomickém smyslu.

Tyto dvě varianty, které jsou zde stručně uvedeny, nabízejí v prostorových termínech dva modely: segregaci a integraci. V segregacním modelu získává zemědělství svůj vlastní „pracovní prostor“. Není zde sužováno žádnými dalšími společenskými požadavky, než aby se vyrábělo tak levně, jak je to možné (a to bez podpory cen a tržní politiky), a aby byl udržen určitý standard životního prostředí. V integračním modelu je zemědělství pověřeno velkým počtem společenských funkcí. Nejdůležitější je, že je považováno za jednu ze základů každé regionální ekonomiky. Dá se říci, že pravda bude asi někde uprostřed. To by však byl příliš snadný závěr. Pokud jde o čas, zdá se, že ekonomické i poli-

tické síly podporují první představu, druhá by si zasloužila alespoň podrobné rozpracování.

Literatura

- HETSEN, H. - HIDDING, M. C.: Landbouw en regionale ontwikkeling vanuit een ruimtelijke optiek (Agriculture and regional development from a spatial perspective). In: Tijdschrift voor Sociaal-wetenschappelijke Studies van der Landbouw, 2, 1987, No. 2, pp. 3—26.
- HIDDING, M. C. - KLEEFMANN, F.: Het facetbegrip in de ruimtelijke ordening (The concept of facet in physical planning). In: Tijdschrift voor Stedebouw en Volkshuisvesting, 70, 1989, No. 4, pp. 38—41.
- JANSEN, A. J.: Constructing to-morrow's agriculture. Report on a cross-national research into alternative futures for European agriculture (Bulletin 38). Wageningen, Departments for Social Sciences, Agricultural University 1975.
- MAAS, J. H. M.: Landbouw en ruimte. Theorie en praktijk van de agrarische lokatie. (Assen: Van Gorcum) 1984.
- MEESTER, G. - STRIJKER, D.: Het Europese landbouwbeleid voorbij de scheidslijn van zelfvoorziening. (Den Haag: WRR) 1985.
- MEEUS, J. - PLOEG, J. D. van der - WIJERMANS, M.: Changing agricultural landscapes in Europe: Continuity, deterioration or rupture? Rotterdam: IFLA Conference 1988.
- PLOEG, J. D. van der: Recent developments in European agriculture. In: MEEUS, J. et al, 1988, pp. 15—32.
- STRIJKER, D.: Regional impacts of changes in the EC agricultural policy. Paper for the EAAE conference. Siofok, August 1987.
- European Commission (EEC): Regional consequences of the CAP. Studies: Series regional policy, 1981, Nr. 21.
- EEC: Perspective for the CAP. „Greenbook“, 1985, Information Nr. 33.
- EEC: The regions of the enlarged Community. Third periodical report on the socio-economic situation and development of the regions of the Community, 1987.

Došlo dne 26. 6. 1990

JANSEN, A. J. - HETSEN, H. (Agricultural University Wageningen): *Agriculture and area organisation in Europe*. Sociol. Zeměd., 26, 1990 (2): 107—118.

The future of rural areas in Europe both in a socio-economic and a spatial-environmental perspective is largely depending on the future organization and allocation of agricultural production. This paper focuses on the increasing regional differentiation in agricultural development and its consequences for socio-economic development and the quality of physical environment and landscape in the regions of the European Community. It is argued that physical planning on a European scale, yet in its infancy is a necessary policy instrument in monitoring a more balanced relation between agriculture, regional development and environment. Planning asks for a vision on the future spatial organization of the EC territory. Such a vision as yet is lacking. In our view designing such vision asks for a fundamental discussion on the choice between segregation and integration.

agriculture in Europe; area organisation; regional differentiation; environment

JANSEN, A. J. - HETSEN, H. (Agricultural University Wageningen): *Die Landwirtschaft und die Raumordnung in Europa*. Sociol. Zeměd., 26, 1990 (2): 107—118.

Die Zukunft der Landwirtschaftsgebiete in Europa ist sowohl in sozial-ökonomischer Hinsicht als auch in der räumlichen Perspektive, die die Umwelt betrifft stark abhängig von der künftigen Organisation und der Standortverteilung der landwirtschaftlichen Produktion. Vorliegender Beitrag zielt ab auf die wachsende Differenzierung der Gebiete bei der Entwicklung der Landwirtschaft sowie deren Folgen für die sozial-ökonomische Entwicklung und Qualität der Umwelt und der Landschaft schlechthin in den Regionen der EWG. Diskutiert wird darüber, ob im Anfangsstadium die physische Planung unabdingbar ist in europäischem Maßstab als politisches Instrument bei der Kontrolle einer ausgewogenen Beziehung zwischen der landwirtschaftlichen regionalen Entwicklung und der Umwelt. Die Planung erfordert die Voraussicht der künftigen räumlichen Organisation der Regionen der EWG. Eine Vorstellung darüber fehlt noch. Unserer Ansicht nach erfordert die Formulierung einer solchen Vorstellung eine grundsätzliche Diskussion über die Wahl zwischen Segregation und Integration.

Landwirtschaft in Europa; Raumordnung; Differenzierung im Raum; Umwelt

Adresa autorů:

Anton J. Jansen, Hans Hetsen, Agricultural University, Department of Physical Planning and Rural Development, Wageningen, Nizozemsko
